

УДК 372.8 =161.2+378.147

НАУКОВО- МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ З ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ УСНОГО УКРАЇНСЬКОГО МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Хома Тетяна Василівна,
м.Мукачєво

У статті проводиться аналіз чинних програм, підручників та посібників з української мови, зокрема, з розділу «Культура мовлення», для студентів нефілологічних спеціальностей вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації. Автором зосереджено увагу на наявності практичних вправ, які сприяють формуванню культури усного українського мовлення.

Ключові слова: культура мовлення, науково-методичне забезпечення, багатомовне середовище.

Постановка проблеми. Формування культури усного українського мовлення у майбутніх фахівців є вкрай важливим. Дотримання орфоепічних, фонетичних, морфологічних, лексичних, синтаксичних норм є ознакою культури мовлення її носія.

Проблему мови і мовлення у сучасному мовознавстві вважать чи не однією із найскладніших, оскільки трактування цих понять й критеріїв їх розмежування лінгвістами різне. Мовлення, на думку лінгвістів, – поняття набагато складніше, воно досліджується ними на різних рівнях: фізіологічні основи мовлення (Н.Жинкін); взаємозв'язок мислення й мовлення (О.Потебня, Л.Виготський); психологічні аспекти мовлення (Н.Хомський, А.Супрун, О.Леонтьєв, Н.Жинкін); реалізація функцій мови в мовленні (О.Потебня, І.Горелов); процес оволодіння мовленням, механізм мовлення (А.Загнітко); функціональні різновиди

мовлення (О.Казарцева); культура усного і писемного мовлення (Н. Бабич, Н. Гуйванюк, С. Єрмоленко, А. Коваль). Проте питання формування культури усного українського мовлення студентів нефілологічних спеціальностей розкрито у науково-методичній літературі частково.

Мета статті: проаналізувати зміст науково-методичної літератури з питання формування культури усного українського мовлення при вивченні курсу «Українська мова» у вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації, які здійснюють підготовку молодших спеціалістів на базі базової загальної середньої освіти.

Навчання української мови у вищих навчальних закладах I-II рівня акредитації, які здійснюють підготовку молодших спеціалістів на базі базової загальної середньої освіти, має свої особливості. Серед них: професійна спрямованість навчання; продовження ознайомлення студентів із мовною системою та формування на цій основі лексичних, орфоепічних, граматичних, правописних умінь і навичок; формування і розвитку комунікативної компетенції особистості, виховання духовно багатого мовленнєвої особистості. Вивчення української мови у вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації, які здійснюють підготовку молодших спеціалістів на базі базової загальної середньої освіти, проводиться за чинною навчальною програ-

мою «Українська мова. Навчальна програма для вищих закладів I-II рівнів акредитації, які здійснюють підготовку молодших спеціалістів на основі базової загальної середньої освіти» від 16.08.2010 року [7].

Програму розроблено на основі Закону «Про загальну середню освіту», Державного стандарту базової і повної загальної освіти та програми для загальноосвітніх навчальних закладів «Українська мова» (Г. Шелехова, В. Тихоша, В.Новосьолова та ін., за ред. Л. Скуратівського). Авторами-укладачами її є Л. Ковалевська, Т. Антонюк, А. Чабаненко, А. Косенко, С. Трошина. В основу програми закладено новий підхід до навчально-виховної мети курсу української мови, що передбачає виховання студента як компетентну мовленнєву особистість, яка відзначається високою мовною культурою; формування навичок комунікативно виправданого користування засобами мови в різних життєвих ситуаціях з обов'язковим дотриманням мовних норм та мовленнєвого етикету, а також новий підхід до принципів реалізації її змісту - комунікативний. Чинна програма передбачає вивчення курсу української мови для здобуття студентами вузів I-II рівнів акредитації повної загальної середньої освіти і спрямована на реалізацію мовленнєвої компетентності студентів.

Формування культури усного українського мовлення здійснюється внаслідок засвоєння мовних норм на всіх рівнях та взаємодії мовної, мовленнєвої, соціокультурної змістових ліній. Для культури мовлення важливим є те, як носій мови користується мовленням для певної мети спілкування.

Курс української мови у ВНЗ I-II рівня акредитації вивчається протягом двох років і складає 140 годин. Зміст матеріалу подано в дванадцяти розділах. Заняття з курсу носять лекційно-практичний характер та розраховані на самостійну роботу студентів.

Для вивчення розділу «Практична стилістика і культура мовлення. Стилiстичні засоби фонетики» програмою передбачено 31 годину. Окрім того, програмою виокремлено розділ «Практична стилістика і культура мовлення. Морфологічні засоби стилістики», на який відводиться 27 годин та розділ «Функціональна стилістика і культура мовлення», на який передбачено 4 години. Студенти знайомляться з двома рівнями володіння літературною мовою – правильністю, що передбачає дотримання норм літературної мови і комунікативною доцільністю мовлення, що означає мотивоване використання засобів мови для певної мети спілкування. Цінним в означеній програмі є те, що укладачами пропонуються практичні заняття з культури мовлення після кожного розділу лінгвістики. Вважаємо, що для формування культури усного українського мовлення в багатомовному середовищі доцільно збільшити кількість годин усіх розділів курсу «Українська мова».

Крім аналізованої програми, рекомендовані й інші, авторами яких є М.Пентиліук, О.Горошкіна, А.Нікітіна [9], Л.В.Скуратівський, Г.Т. Шелехова, В.І.Тихоша, А.М.Корольчук, В.І.Новосьолова, Я.І.Остаф [8], Л.І.Мацько, О.М.Семенов [10]. Значна увага у цих програмах надається засвоєнню мовних явищ та формуванню мовленнєвої компетентності, формуванню ж культури усного українського мовлення здійснюється у процесі вивчення теоретичного матеріалу з курсу української мови та на основі системи навчальних вправ.

Я.Януш вважає, що в основу програми слід покласти функціональний підхід, що дасть змогу забезпечити ефективне засвоєння лінгвістичного матеріалу та розвиток навичок усного мовлення [11, с.18-23].

Для ефективного засвоєння сучасної української мови важливого значення надається підручникам, посібникам. За словами Т.Донченко: "Підручники мають бути спрямовані на досягнення закладеної в концепції мовної освіти, в стандартах і програмі мети навчання української мови" [3, с.4].

Вивчення української мови в студентів нефілологічних спеціальностей коледжів I-II рівнів акредитації забезпечується такими підручниками та посібниками: «Українська мова. Навчальний посібник для молодших спеціалістів», автор В. Ладоня, 2001 [4], «Українська мова: Підруч. для 10-11 кл. з укр. та рос. мовами навчання», автори О. Біляєв, Л.Симоненкова,

Л.Скуратівський, Г.Шелехова [6], «Українська мова. Підручник для 10-11 класів середньої школи», автор О.Олійник [5] та ін.

Означені підручники містять теоретичний матеріал з кожного розділу лінгвістики та систему аналітичних, синтетичних та проблемно-пошукових вправ, націлених на засвоєння знань з теорії мови. Авторами окреслюються ключові поняття теми, пропонуються завдання на узагальнення та систематизацію знань. Методичний апарат посібника В.Ладоня забезпечує урахування особистісно зорієнтованого підходу до навчання української мови у вузах I-II рівнів акредитації. Виклад автором теоретичної частини матеріалу посібника відповідає чинній програмі. У практичній частині посібника міститься близько 274 вправ із завданнями, які, безперечно, сприяють формуванню культури усного (писемного) мовлення, однак, спеціальні вправи для формування культури усного мовлення подаються у незначній кількості. Теоретичні відомості з культури українського мовлення подані у додатку.

При висвітленні теоретичного матеріалу викладачами коледжів використовується довідник [посібник] з культури мови за редакцією С.Єрмоленко [2], у якому висвітлено сучасний зміст поняття "культура мови", наголошено на значенні культури мови для утвердження літературного стандарту національної мови. Автори вказують на "...існування гармонії між культурою мови й загальною культурою людини" [2, с.7]. Для студентів вищих навчальних закладів нефілологічних спеціальностей викладачами частково використовується матеріал посібника "Практична стилістика і культура української мови", у якому автор Н.Бабич [1] розглядає питання рівня мовленнєвої культури у різних функціональних стилях літературної мови. Хоча посібник пропонується для студентів і викладачів філологічних факультетів, але структура його спрямована на загальне формування культури мовлення студентів. Так, у I розділі автор подає наукові основи стилістики та пропонує завдання різного змісту, що сприяють формуванню комунікативних умінь і навичок. У II розділі розкривається поняття "культура мовлення" та основні комунікативні ознаки культури мовлення, пропонуються вправи, спрямовані на редагування текстів, удосконалення написаного, опрацювання помилок різних типів та вправи з удосконалення мовленнєвої культури, розвитку логіки викладу власних висловлювань, мислення. Науковець з'ясує основні причини недостатнього рівня культури мовлення, серед яких: відсутність навичок у мовців швидкого й осмисленого читання; відсутність необхідності усвідомлення практичної необхідності знання мови, потреби у засвоєнні нормативної граматики; поширені явища інтерференції; поява час від часу «модних віянь» у мовленнєвій практиці суспільства (іншомовні слова, ультрапуризм, вульгаризація спілкування тощо) [1, с.194-195].

У практиці роботи вузів I-II рівнів акредитації використовується підручник О. Біляєва, Л.Симоненкової, Л.Скуратівського, Г.Шелехової для 10-11 класів для шкіл з українською та російською мовами навчання. Він відповідає найголовнішим дидактичним вимогам: 1) побудований у повній відповідності до програми; 2) теоретичний матеріал подано у повній відповідності до вимог мовознавчої науки, у чіткій системі, доступно для студентів етнічних меншин; 3) забезпечує виховні вимоги, формує світогляд, розвиває логічне мислення, удосконалює граматичні уміння; 4) практичний матеріал дібраний з кращих зразків різних стилів української літературної мови.

Аналіз підручника засвідчує, що вправи носять здебільшого аналітико-синтетичний характер. Наприклад, вправа 42 [6, с.21] Знайдіть слова, що затранскрибовані з порушенням орфоепічних норм. Запишіть ці слова у фонетичній транскрипції правильно. [кийівщина], [братство], [кост'ум], [дзв'якати], [гайец'а], [зсадити], [жити], [відсиджуйец'а] і т.д.

У підручнику окремо виділено розділ «Види мовленнєвої діяльності. Ситуація спілкування. Культура мовлення». У ньому пропонується низка вправ ситуативного змісту, спрямованих на збагачення активного словника студентів, розвитку їх мовленнєвих умінь. Серед них - лексичні вправи та вправи з культури ділового мовлення.

На заняттях з української мови у вищих навчальних закла-

дах I-II рівнів акредитації використовується підручник «Українська мова» для 10-11 класів середньої школи, автором якого є О.Олійник [5]. Теоретичний матеріал у підручнику спрямований на поглиблення знань з української літературної мови. Основні лінгвістичні правила й визначення подаються систематизовано та доступно у таблицях, що полегшує процес засвоєння як україномовними студентами, так і студентами етнічних меншин. Цінність цього підручника полягає у тому, що автор добирає спеціальні вправи, спрямовані на формування нормативного українського мовлення студентів та запобігання мовленнєвих помилок. Багато завдань у підручнику пропонуються для виконання з метою подолання помилок інтерферентного характеру. Для удосконалення культури мовлення та уникнення помилкового слововживання О.Олійник до кожної з тем пропонує слов-

никовий та текстуальний диктанти, окремо виділено вправу «Як ми говоримо».

Отже, програми, підручники та посібники для студентів нефілологічних спеціальностей ВНЗ I-II рівнів акредитації забезпечують засвоєння сучасної української мови на всіх її рівнях. Авторами акцентується увага на формування культури усного та писемного мовлення. Однак проблема формування культури усного українського мовлення студентів в поліетнічному середовищі потребує дослідження.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у вивченні означеної проблеми та розробці системи вправ для формування культури усного українського мовлення у поліетнічному середовищі.

Література та джерела

1. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови: Навч. посібник/Н.Д.Бабич. - Львів: Світ, 2003.- 432с.
2. Довідник з культури мови: [Посібник] / С.Я. Єрмоленко, С.П.Бибик, Н.М.Сологуб та ін.; За ред. С.Я. Єрмоленко.- К.: Вища шк., 2005.- 399с.
3. Донченко Т. Підручники мають будуватися на чітких наукових засадах /Т.К.Донченко //Українська мова та література.- 2007.- №4.- С.4-7
4. Ладоня В.О. Українська мова. Посібник для підготовки молодших спеціалістів вищих навчальних закладів /В.О.Ладоня. К.: Вища школа, 2001.-143с.
5. Олійник О. Українська мова. Підручник для 10-11 класів середньої школи /О.О.Олійник.- К.: Вікторія.- 1998.- 460с.
6. Українська мова: Підруч. Для 10-11 кл. з кр. та рос. Мовами навчання/ О.М.Біляєв, Л.М.Симоненкова, Л.В.Скуратівський, Г.Т.Шелехова. - 4 вид. – К.: Освіта, 2000. - 240с.
7. Українська мова. Навчальна програма для вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації, які здійснюють підготовку молодших спеціалістів на основі базової загальної середньої освіти. Міністерство освіти і науки України Інститут інноваційних технологій змісту освіти.- 2010.- 51с.
8. Українська мова. 10 клас. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Суспільно-гуманітарний напрям (історичний, правовий, філософський профілі); філологічний напрям (профілі – іноземна філологія, історико-філологічний); художньо-естетичний напрям. Академічний рівень/укладачі Л.В.Скуратівський, Г.Т. Шелехова, В.І.Тихоша, А.М.Корольчук, В.І.Новосолова, Я.І.Остаф.- К.:Грамота, 2009.-72с.
9. Українська мова 10 клас. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Технологічний, природничо-математичний, спортивний напрями, суспільно-гуманітарний напрям (економічний профіль). Рівень стандарту/ Укладачі Пентиліук М.І., Горошкіна О.М., Нікітіна А.В.- К.: Грамота, 2009.- 60с.
10. Українська мова. 10 клас. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Філологічний напрям, профіль – українська філологія. Профільний рівень/ Укладачі Л.І.Мацько, О.М.Семенов.- К.: Грамота, 2009.- 136с.
11. Януш Я.В. Проблеми, зміст, завдання курсу української мови для студентів-нефілологів // Українська мова у вищих навчальних закладах України. – К.: ІСДО, 1993.- С.18-23.

В статті проводиться аналіз дійсуючих програм, учебників и пособий по украинскому языку, в частности, из раздела «Культура речи», для студентов нефилологических специальностей высших учебных заведений I-II уровней аккредитации. Автором сосредоточено внимание на наличии практических упражнений, способствующих формированию культуры устной украинской речи.

Ключевые слова: культура речи, научно-методическое обеспечение, многоязыковая среда.

The article analyzes the existing programs, textbooks and manuals in the Ukrainian language, particularly the section of "Broadcasting Culture", for students of non-philological higher educational institutions of I- II levels of accreditation. The author focuses on the availability of practical exercises that promote a culture of spoken Ukrainian language.

Keywords: speech culture, scientific and methodological support, multilingual environment.